

Úvod

Náš život je službou v rôznych oblastiach. Každý z nás je obdarený špecifickými darmi i úlohami. Jednou z najdôležitejších je služba rodine, deťom a tak budúcnosti ľudstva. Rodičia sú prvými kňazmi svojich detí. Výchovou detí napomôcť ich spaseniu, pomôcť im prijať spasiteľné dielo Pána Ježiša a tak ich priviesť k prahu večného života – to je služba, ktorou nás poveril Nebeský Otec, keď nám deti daroval a zveril do opatery. Je to veľká zodpovednosť, ktorá si vyžaduje, aby sme poznali dušu dieťaťa a primeraným spôsobom ju viedli cestou Života.

PSYCHOLÓGIA DIEŤAŤA A ZVEŠŤ BOŽIEHO SLOVA

Keď som bola malá, zbierala som známky. Najcennejšie som si odkladala, a tak sa mi zachovala aj jedna z mne najmilších. Je na nej obrázok T. G. Masaryka s krojovaným dievčatom v náručí a pod ním nápis: "Měj úctu k duši dítěte!" Tento výrok nášho prvého prezidenta sa mi vždy páčil. V detstve - pre jeho hodnotenie dieťaťa a odkedy mám vlastné deti tak preto, že si aj vďaka nemu uvedomujem ich osobnostnú odlišnosť od dospelých a ich vlastnú cenu, na ktorú nás predsa upozorňuje aj Pán Ježiš, keď hovorí: "Dokiaľ nebudete ako deti, nikdy nevojдете do kráľovstva nebeského."

Zamyslime sa teda nad tým, aké sú deti a ako sa im priblížiť, aby sme im lepšie dokázali zvestovať slovo Božie a viesť ich k Pánu Ježišovi. Lebo že práve to je prvoradá povinnosť kresťanských rodičov i cirkvi, o tom niet sporu. Zdôrazňoval to Luther, Komenský a všetci veľkí svedkovia viery. Napokon každý človek, ktorý si uvedomuje význam viery pre život a má rád deti, cíti zodpovednosť za ich náboženskú výchovu. Nielen preto, že ich považuje za najväčší Boží dar, alebo že sa cíti viazaný krstnou zmluvou, ale hlavne z lásky k nim. "Tvoja úprimnosť spojená s láskou k dieťaťu spôsobí, že mu budeš podávať hodnoty, ktoré si sám prijal a zakúsil - náboženstvo, ktoré si sám prežil - Boha, ktorého si sám stretol - Krista, ktorého duchovné dary si sám prijal." (Ako učím svoje deti náboženstvu? F.Kučera -1972, str. 8)

Detský vek má mnoho špecifických vlastností, ktoré sa vývojom menia, alebo zanikajú. Menia sa tak rýchlo, že všetky psychologické učebnice rozdeľujú detstvo na obdobia po 2-3 rokoch a každé obdobie má svoje zvláštnosti. (Najbežnejšie delenie: Dojča, batol'a, predškolský vek, mladší školský vek, starší školský vek, puberta. Vek 3-6 r. nazýva Komenský triedou etiky a náboženstva.)

I.

Tri základné skutočnosti, ktorými sa u detí prejavuje náboženská potreba sú:

1. Túžba rozoznať dobro a zlo.

2. Túžba po radosti a pokoji.

3. Potreba autority.

1. Dobro a zlo.

Každý, kto mal niekedy príležitosť rozprávať deťom rozprávku, mohol zbadáť, ako veľmi záleží malým poslucháčom na tom, aby presne vedeli, kto je dobrý a kto zlý. Aby vedeli, komu majú nadŕžať. Záleží im na tom, aby dobrý zvíťazil a zlý bol potrestaný. Rozprávka, v ktorej by dobro nezvíťazilo nad zlom, nie je podľa detí pekná. Ani to nemajú rady keď sú hrdinovia príliš komplikovaní a nie je celkom jasné, akí vlastne sú. Deti majú čierno-biele rozlišovanie, zmiešaným charakterom nerozumejú, ale keď im pravdivo odpovieme na otázku, kto je dobrý, priklonia sa jednoznačne na jeho stranu. Václav Příhoda v Ontogenezi ľudskej psychiky (str. 264) píše, že deti "dobro a zlo rozlišujú len na základe pochvál a výčitiek". Možno to platí o niektorých deťoch vo veku 5-6 rokov, o tom období hovorí totiž citovaná stať, ale viacerí autori naopak popisujú, a aj moje skúsenosti potvrdzujú, že deti

proste majú zmysel pre dobro a prajú si jeho víťazstvo. Je to azda Boží mravný zákon v ľudskom srdci, ktorý sa takto prejavuje, kým ešte nie je pokazený zlou výchovou či skúsenosťami. Pokiaľ je dieťa správne vedené a jeho svedomie sa správne rozvíja, rado sa skláňa pred rozkazom dobra. Veľmi citlivo vníma jeho atribúty - pravdu, spravodlivosť, právo, odmenu, ako aj ich protipóly -lož, krivdu, nespravodlivosť, trest. Rozlišuje ich veľmi rigorózne a energicky sa dožaduje priamočiarej spravodlivosti asi práve preto, že nevidí svet tak komplikovane ako my. Na túto detskú túžbu po poznaní dobra a odlíšení zla, môže náboženská výchova výborne nadviazať a uspokojiť ju.

Biblické príbehy sú plné bojov a napätia medzi dobrom a zlom a keďže všemohúci Pán Boh je bytosť najvyššieho dobra (Boh je láska), vždy napokon zvíťazí. Navyše majú výhodu, že to nie sú rozprávky, ale skutočnosť. Deti síce oveľa ľahšie veria ako chápú, ale ich zmysel pre pravdu, tiež črta nepochybne božského pôvodu, im diktuje prikladať väčšiu vážnosť tomu čo je pravé, než tomu, čo je vymyslené. Aj keď sa vedia vžiť do rozprávok a občas sa im miešajú so skutočnosťou, ide o to, aby sme my - vychovávatelia - biblické pravdy nepodávali ako rozprávky, ale ako pravdy podopreté vlastnými skúsenosťami.

2. Túžba po radosti a pokoji.

Takúto túžbu majú pravdaže aj dospelí, ale pre deti je priam bytostne dôležité, aby bola uspokojená. Lebo ak tomu tak nie je, ohrozené je fyzické aj psychické zdravie dieťaťa. Život bez radosti, v prostredí nervozity, hádok a rozporov, ak navyše chýba aj základná opatera, musia zákonite viesť k narušeniu vývoja. Naproti tomu láska, prítomnosť a spoľahlivosť rodičov a tiché harmonické spolužitie rodiny vytvárajú priaznivé podmienky pre rozvoj osobnosti a to aj pre náboženský rozvoj. Pretože "dôvera v pomoc matky je prvý krôčik na ceste k viere v Boha. Na jej miesto sa však neskôr musí postaviť On, nie vlastné ja." -hovorí F.Kučera. A Theodor Bovet píše v knižke Všetdný deň a zázrak v rodine, že, "dieťa za pojmom -otec- postupne objavuje stvoriteľa, za pojmom -matka- stvorenie. Boh zostáva tajomstvom pre večnosť." (str. 26) J.A.Komenský v Informatóriu školy materskej odporúča pôsobiť deťom čo najviac radosti, lebo ony ju potrebujú tak ako pokrm a nápoj. Navyše sú deti neobyčajne vnímavé na atmosféru radosti i pokoja. Ak je v rodine napätie, i keď sa neprejavuje krikom, aj dojča ho vycíti a dáva to najavo plačom, nespavosťou, nechutnosťou k jedlu ... Ale ak aj pri únavnom podujatí cíti okolo seba radosť, vydrží celkom pokojne, hoci dianiú nerozumie. Citlivé vnímanie radosti môže byť pre dieťa mocným zážitkom spoločenstva veriacich v chráme, samozrejme, ak je radosť prítomná v bohoslužobnom zhromaždení. Sama som ju neraz zakúsila pri rôznych cirkevných slávnostiach, ktoré som asi práve preto od najútlejšieho veku veľmi rada navštevovala. Najväčšiu radosť v živote človeka spôsobuje láska. Najvyššia láska je Boh sám. Túžba po radosti je teda nevedomelou túžbou po Bohu. Kde je prítomný On, tam je láska, radosť i pokoj.

3. Potreba autority.

Ďalším dôležitým predpokladom pre náboženskú výchovu detí je živé vedomie závislosti na vyššej moci a s tým spojená potreba autority. Malé dieťa je bezmocné. Bez pomoci, opatery a ochrany rodičov je celkom stratené. Toto inštinktívne cíti a preto nemá rado samotu, bojí sa a útočisko hľadá pri rodičoch. Je na nich závislé a je tomu rado, lebo pri nich sa autorita spája s láskou. Väčšinou síce deti chcú byť veľkými, ale ich ochotná závislosť sa prejavuje schopnosťou poslúchať a podriaďovať sa autorite. Práve túto vlastnosť detí, podľa socialistických psychológov, cirkev v minulosti "zneužívala". Využiť ju však v podstate musí každý vychovávateľ. Ak to neurobí, výchova sa nepodarí. Jednoducho sa nevypláca ignorovať Božie poriadky. (Ani vtedy, ak ich človek neuznáva ako Božie.) A poslušnosť je Boží poriadok pre deti. (Kol 3,20) Nielen preto, že bez nej by si samy ohrozili svoj život a zdravie, ale prsto preto, že ju potrebujú ku šťastiu a spokojnosti. Ak dieťa nevie koho poslúchať,

nemá nad sebou autoritu, je bezradné, neisté, nemá sa o koho oprieť. Predčasne nútiť dieťa k samostatnosti je nielen nebezpečné, ale vlastne kruté. "Poslušné dieťa je šťastné, lebo vie, čo si môže dovoliť." (Larry Christenson: Kresťanská rodina str. 54) Výchova k poslušnosti voči rodičom je predpokladom poslušnosti k Bohu. Rodičia musia prirodzenú poslušnosť dieťaťa rozvíjať a upevňovať, samozrejme s vedomím, že ich autorita je od Boha a neslobodno ju sebecky zneužívať. "Kto je ňou poverený od Boha, musí ju zachovávať, musí v ňu veriť, musí ju uplatňovať, nie zo sebecka, ale z vernosti, nie aby sa ľúbil sebe, ale Bohu." (L. Christenson: Kresťanská rodina str. 61) To platí pravdaže aj pre náboženských vychovávateľov.

Pre staršie dieťa, ktoré sa postupne uvoľňuje spod vplyvu rodičov, sa stáva autoritou učiteľ, farár, či vedúca detskej besiedky, ak ich má prečo uznávať. Deti obyčajne oceňujú láskavosť, trpezlivosť, humor, ale aj príjemný zovňajšok a vyjadrenia pochvaly a uznania. Na to všetko musíme aj my pamätať, ak chceme získať lásku a úctu detí. Nie pre seba, ale pre Pána. Lenže dieťa sa s Ním zoznamuje naším prostredníctvom. Neraz som počula, že ktosi zanevrel na náboženstvo, lebo ho farár ťahal za uši, alebo mal iné nesympatické prejavy. No nedostatok autority a poriadku tiež môže byť pre deti prekážkou na ceste k Bohu. Aj keď viere nemožno naučiť, je to dar Boží, ale možno jej pripraviť pôdu, alebo zahatať cestu.

Keď sme hovorili o dobre a zle, spomenuli sme si aj citlivosť detského svedomia. Ono má vzťah aj k autorite a poslušnosti. Ak dieťa prestúpi zákaz, alebo nesplní rozkaz autority, má strach a ľutuje svoj čin. A to aj v tom prípade, ak nebýva často trestané. Táto schopnosť pokánia je tiež takou Božou iskrou v detskej duši. A je veľmi dôležitá pri náboženskej výchove. Treba ju podporovať aj vo vzťahu k Bohu. Vedenie ku správnej ľútosti pred Bohom, znamená postupné vytváranie zodpovednosti, sebakontroly, pokory v povahe človeka. S potrebou autority úzko súvisí detská dôverčivosť. Koho dieťa uznáva, tomu je ochotné všetko uveriť. Možno mu nahovoriť temer čokoľvek. Na túto skúsenosť sa však nesmieme spoliehať, ale skôr si dávať pozor, aby sme dieťa nesklamali, či neoklamali. Lebo ak to zistí a ono na to skôr-neskôr určite príde, stratíme jeho dôveru. Jeho skúsenosti s našou pravdovravnosťou a úprimnosťou musia byť tie najlepšie. Lebo dôvera je záležitosť skúseností, nie citov. Ak sa naučí neveriť nám, prečo by malo prijať vieru? "Podstatou výchovy je dorozumievanie sa s druhou stranou, na ktorú chceme pôsobiť." (Š. Šoltész: Kristus a rodina, str. 93) A to nie je možné bez dôvery. Bez nej nemožno vyhrať ani závod s vplyvmi okolia. O tom sa v desaťročiach totality mali možnosť presvedčiť všetci rodičia, či už v kladnom, alebo zápornom zmysle slova. Na každé dieťa z kresťanskej rodiny totiž pôsobila ateistická výchova. Vieru si zachovať, alebo k nej prísť, mali šancu tie deti, ktoré dôverovali rodičom. Buďme teda vychovávateľmi, ktorí majú plnú dôveru svojich zverencov. Pomôžeme im tak veriť i nebeskému Otcovi.

II.

Ako je známe, **tri hlavné prejavy, schopnosti či zložky duše sú rozum, cit a vôľa.**

F. Kučera k nim priraduje ešte **fantáziu a pamäť**. Budem sa sčasti držať tohto jeho delenia, hoci je ojedinelé, ale takto sa ľahšie dajú zaradiť nasledujúce prejavy detí.

1. Cit a fantázia v detskom veku prevažujú. Začnem teda nimi. Že deti sú citové bytosti, to je azda každému jasné. Hneď sa smejú, vzápätí plačú, ľahko sa nadchnú, až kričia od radosti, hneď sa zase rozľútostnia. Sú vznetlivé, nedočkavé, hnevlivé, ale rýchlo sa menia ako aprílové počasie. **V rannom detstve sú skôr egoisticky** zamerané, čo spôsobuje hádam predovšetkým pud sebazáchovy a prejavuje sa tým, že sa naliehavo domáhajú svojich potrieb. Neskôr, asi od štyroch rokov, sa začína prejavovať už **altruizmus**: súcitiť, schopnosť rozdávať darčeky i sympatie, vzťah k detskému spoločenstvu. **Vo vzťahu k dospelým** je dieťa tak trochu konzervatívne, **nemá rado zmeny**. Veľmi ťažko znáša napríklad výmenu vychováva-

teliek v jaslách a detských domovoch, aj preto je tak ťažko nahradiť mu rodinu. Aj **hanblivosť a plachosť** patria k určitým obdobiam detského veku. Niekedy sú prejavom nedôvery, ale občas práve naopak citového vzťahu. Preto je potrebný individuálny prístup k dieťaťu, rozhodne bez akéhokoľvek donucovania alebo posmechu. To, že je dieťa schopné zaujať **citový vzťah aj ku rozprávkovým hrdinom**, ba i k veciam, má zase význam aj pre náboženskú výchovu, pretože, ako píše F. Kučera: "Lepšie je učiť dieťa najprv báť sa Boha a milovať Krista, než mu začať podávať náuku o Bohu a Kristu." (str. 9)

Každé dieťa, najmä v tzv. metafyzickom období (4-7), má silný zmysel pre obradné konanie a myslenie, **cit pre rituál**. Už 1-2 ročné dieťa dôsledne vyžaduje, aby sa napr. pred spaním vykonali všetky zaužívané výkony. (trebárs: večera, umytie, uloženie, rozprávka, alebo pesnička na dobrú noc, modlitba, večerné požehnanie, bozk.) Ak na niečo zabudnete, hneď to pripomenie a ak sa budete ponáhľať, nedovolí vám obrad skrátiť, nechce bez neho zaspať. Táto skutočnosť má veľký význam pre poriadok Detských Služieb Božích, či Detskej besiedky. Deti majú rady, keď je pevný, môžu sa v ňom orientovať a s uspokojením sledovať, že je všetko ako má byť. Do tohto okruhu patria aj **symboly a obradné gestá**. Deti ich so záujmom sledujú a rady napodobňujú (kríž pri požehnaní) a dobre si ich zapamätajú. Niektorým symbolom však majú sklon pripisovať až čarodejnú moc, čo už hraničí s poverou (u starších detí), ktorá veľmi ľahko nahradí vieru ešte aj u dospelých. Symboly majú pripomínať duchovné hodnoty a nie ich nahrádzať. Tu prichádzame do styku s **fantáziou**. Je veľmi potrebná. Z nej vyrastá neskôr tvorivá práca, ale aj duchovné myslenie, ktoré tiež bez obrazotvornosti a predstavivosti nie je možné. Deti dokážu antropomorfizovať (poľudšťovať), personifikovať – zosobňovať - takmer všetko. Bez problémov sa porozprávajú s vymysleným princom, kvetinkou, kocúrikom, či hračkou. Vedia sa vžiť do jeho úlohy. Preto si ľahko vedia predstaviť i náboženské pojmy, ktoré dospelému robia problémy. Napr. Nebeského Otca, anjela a pod., vedia sa k nemu v modlitbe prihovárať. (Keď som mala dva roky dokonca som Pána Boha nakreslila. Z dnešného pohľadu, hoci Boha nemožno zobrazit', myslím, že som mala o ňom celkom teologickú predstavu. Nakreslila som Ho ako hlavu s klobúkom, čiže otca, s dlhými krídlami rozťahnutými nad všetkým, bez tela, čo asi v detskej fantázii znamenalo neviditeľnosť.) Na tému **detských modlitbičiek** by sa dalo dlho hovoriť, spomeniem aspoň jedno dievčatko, ktoré sa večer modlilo za svojho otca: Pane Bože, ďakujem Ti, že mám takého smiešneho ocka.

2. V ô P a . Aj dojča už prejavuje svoju vôľu, najmä pokiaľ sa týka jeho potrieb. Dožaduje sa jedla, tepla, nežnosti. Neskôr sa prejavuje čulou aktivitou, hravosťou, pohyblivosťou. Na tieto vlastnosti, alebo prejavy vôle musíme pamätať aj pri Detských službách Božích. Lebo pasívne sedenie a kŕmenie detí náboženskými frázami nemôžu malí poslucháči dlho vydržať. Ich pozornosť je prelietavá, a keď nemajú možnosť aktívne sa zapojiť do programu, nudia sa a strácajú záujem o veci, ktoré sa im nezdajú dôležité. Preto Komenského zásada "škola hrou", platí aj pre Detské besiedky. Predvádzanie biblického príbehu, pohyby pri piesňach, recitácie ... sú vhodným spštením.

3. Napokon sa ešte dotknem oblasti **r o z u m u a p a m ä t i**. Deti vedia veľmi pozorne sledovať dianie i obraz. Síce len chvíľu, ale všimnú si často také **detaily**, ktoré nám unikajú. Až do podrobností nás dokážu napodobňovať a každé slovo berú veľmi vážne. S obľubou si vyžadujú **opakovanie** niektorých príbehov, či rozprávok - až do omrzenia. Rozprávku o kozliatkach, ale aj pašiové histórie som musela deťom v určitom veku rozprávať niekoľkokrát za deň. Ani slovko sa pritom nesmel zmeniť. Ich rozumové chápanie sa prelína s obrazotvornosťou a dopĺňa vierou. Tak sa im pojmy stanú zážitkami a ľahšie si ich pamätajú. Prežívajú to, čo im rozprávame a súčasne sa pomerne ľahko učia naspamäť celé pasáže. Staršie deti sa už však neuspokoja s mechanicky naučenými vetami, ich pamäť sa mení na

logickú a potrebujú vysvetlenie pojmov. Neustále odpovedanie a vysvetľovanie večného "**prečo**" je občas únavné, ale rozumné a potrebné pre rozvoj myslenia.

Deti vo veku 5 -6 rokov majú vecné a **realistické vnímanie** - aj v kostole. Napr. isté dievčatko pri pohľade na symbol Ducha Svätého - holubicu, sa pýtalo mamičky, či Duch Svätý papá dážd'ovky. Iné zasa usúdilo, že Adam a Eva preto boli hneď dospelí a nie bábätká, lebo inak by Pán Boh musel prať plienky.

Skrátka, o zaujímavé otázky medzi deťmi nie je núdza. Pritom ale všetko myslia vážne a podľa toho im treba aj odpovedať. Najťažšie sa vysvetľujú abstraktné pojmy. Tie ešte detský rozumček nedokáže pochopiť, iba ak v spojení s nejakým zážitkom. Tomu treba samozrejme prispôbiť výklad slova Božieho.

Treba ich pripraviť na stretnutie s Pánom Ježišom. Tomuto cieľu najlepšie prospieva vrúcna opravdivosť a dobrý **príklad zbožnosti rodičov**, vychovávateľov i duchovných pastierov. "Buď tým, čím chceš iných vychovať!" - píše L. Christenson (str.86) v súlade s 1K11,1. Tak si najlepšie splníme svoju **kňazskú úlohu** ako rodičia aj ako duchovní. Táto úloha je dvojaká: zastupovať Boha pred deťmi a zastupovať deti pred Bohom. (Oboje sa odohráva aj pri Detských Službách Božích a to troma spôsobmi: Slovom, príkladom a symbolom.)

Jednoduchá **domáca bohoslužba**, ktorá upriamuje myslenie neustále na Boha, pestuje povedomie nesmrteľnosti a so spolu veriacimi vytvára rodinu Božích detí, má vyjadrovať v podstate naše svedectvo o tom, že Kristus je náš Pán a Spasiteľ. Keby bolo viac skutočne kresťanského života v našich rodinách i zboroch, boli by výsledky náboženskej výučby lepšie. Nemôžeme dovoliť iba mechanické vyučovanie náboženstva. "To je zriedka náboženské a ako predmet v škole je priam neznesiteľné." (T.G.Masaryk - z knihy P.Pittera: Slovo Božie deťom zr.1947)

K tomu, aby sme získali mladú generáciu pre Božie kráľovstvo, a tak napomohli aj rozkvetu cirkvi, potrebujeme predovšetkým **dar Ducha Svätého**, ktorý by otvoril srdcia našich detí pre prijatie Božieho slova. Bez Neho sme bezmocní. Prosme teda o Jeho požehnanie.

Mgr. Daniela Horínková